

Lämningar intill högarna i Hammarby

L2024:8721, L1981:7066
Hammarby 3:31
Kil socken
Örebro kommun
Örebro län
Närke
Jhonny Therus

ARKEOLOGGRUPPEN I ÖREBRO AB
Radiatorvägen 11, 702 27 Örebro
Telefon 019-609 04 10
www.arkeologgruppen.se
arkeologgruppen@arkeologgruppen.se

*Översiktskarta över Sverige med
Örebro län markerat i rött.*

© 2024 Arkeologgruppen AB
Arkeologgruppen rapport 2024:48
Lst dnr 431-540-2024

Författare	Jhonny Therus
Kvalitetsgranskning	Sabina Larsson
Grafisk form	Nina Balknäs
Omslagsfoto	Undersökningsområdet och högen L1981:7066. Foto från väster.
Foto	Arkeologgruppen AB om inte annat anges i figurtexten.

Upphovsrätt, om inget annat anges, enligt Creative Commons licens CC BY.
Villkor finns tillgängliga på <http://creativecommons.org/licenses/by/4.0/deed.sv>

Fastighetskartan: © Lantmäteriet Dnr: R50223371_200001

Terrängkartan, samt GSD-Översiktskartan: Lantmäteriet (CC0)

ARKEOLOGGRUPPEN AB RAPPORT 2024:48

ARKEOLOGISK UNDERSÖKNING
I FORM AV SCHAKTNINGSÖVERVAKNING

Lämningar intill högarna i Hammarby

L2024:8721, L1981:7066

Hammarby 3:31

Kil socken

Örebro kommun

Örebro län

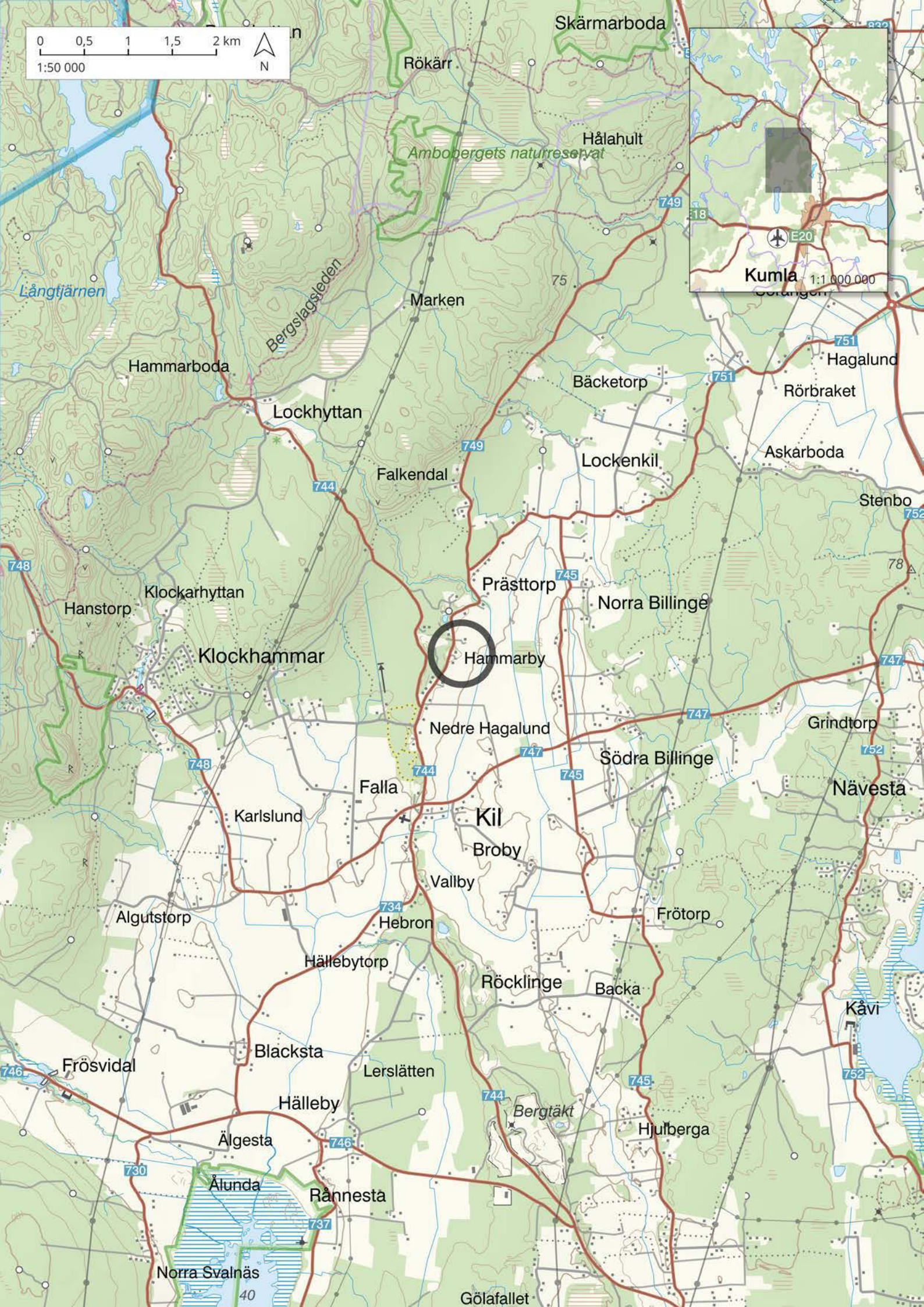
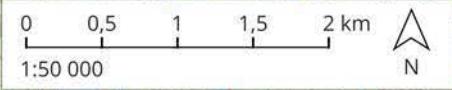
Närke

Jhonny Therus

Lst dnr 431-540-2024

INNEHÅLLSFÖRTECKNING

Sammanfattning	5
Inledning	6
Bakgrund och kulturmiljö.....	8
Undersökningens förutsättningar	10
Metod och genomförande.....	11
Resultat.....	14
Anläggningar	14
Stolphål.....	15
Härdgropar.....	16
Större gropar/grophus (?).....	20
Gropar	22
Område med lagerbildning	23
Fynd	25
Analyser	26
Slutsats	27
Utvärdering av resultaten i förhållande till undersökningsplanen	29
Tekniska och administrativa uppgifter	30
Referenser	31
Förteckning över figurer	32
Förteckning över tabeller	33
Förteckning över bilagor	33
Bilagor	34
<i>Bilaga 1. Anläggningstabell</i>	34
<i>Bilaga 2. Fyndlista</i>	34
<i>Bilaga 3. ¹⁴C-analyser</i>	35

SAMMANFATTNING

I samband med att Linde Energi Elnät AB lade ned ny markkabel för el i området kring Närkes Kil kom Arkeologgruppen att delta i schaktarbetet, och genomföra en schaktningsövervakning. Den arkeologiska schaktningsövervakningen genomfördes på fastigheten Hammarby 3:31 i Örebro kommun där kabelschaktet passerade mycket nära fornlämning L1981:7066, en hög. I närområdet finns fler högar, vilket innebär risk att ytterligare fornlämningar kunde påträffas.

Schaktet som övervakades var 128 meter långt och öppnades längs kanten på åkerytan i det aktuella området. Inom schaktet påträffades tretton anläggningar utspridda längs hela schaktets längd. Anläggningarna utgjordes främst av gropar och härdar, men även stolphål. Ett område med uppseendeväckande lagerbildning förekom också. Två av groparna var mycket stora med flera lager fyllning och det går inte att utesluta att det rör sig om grophus. Även en av härdarna var mycket stor. Två av härdarna ¹⁴C-daterades till perioden 1488-1659 e.Kr.

Den uppseendeväckande lagerbildningen kan möjligen vara skapade av isälvsmaterial. Att utreda det senare närmare fanns dock inte möjlighet till inom ramen för schaktningsövervakningen.

Det påträffades även två lösfynd i den mycket mörka och kulturlagerlika matjorden. Fynden utgjordes av bearbetad kvarts och härstammar sannolikt från stenålder.

Schaktningsövervakningen kunde genomföras enligt plan och Länsstyrelsens förfrågningsunderlag, samt utan att påverka den planerade nedläggningen av kabeln. Trots att ledningsschaktet till sin natur var mycket smalt kunde observationerna gjorda under arbetet visa att området innehåller mycket anläggningar av varierande art. De nu påträffade lämningarna och fynden överensstämmer med den kända bilden av fornlämningarna i närområdet, att de härstammar från aktiviteter under stenålder och yngre järnålder. Men genom de daterade härdarna indikerar de också en på platsen tidigare okänd aktivitetsperiod.

Resultatet har bidragit till ny kunskap om platsen och får ses som en indikation på att området innehåller flera olika typer av fornlämningar utöver de synliga högarna. De påträffade lämningarna registrerades i Kulturmiljöregistret under kategorin boplatslämning-övrig, med KMR-nummer L2024:8721.

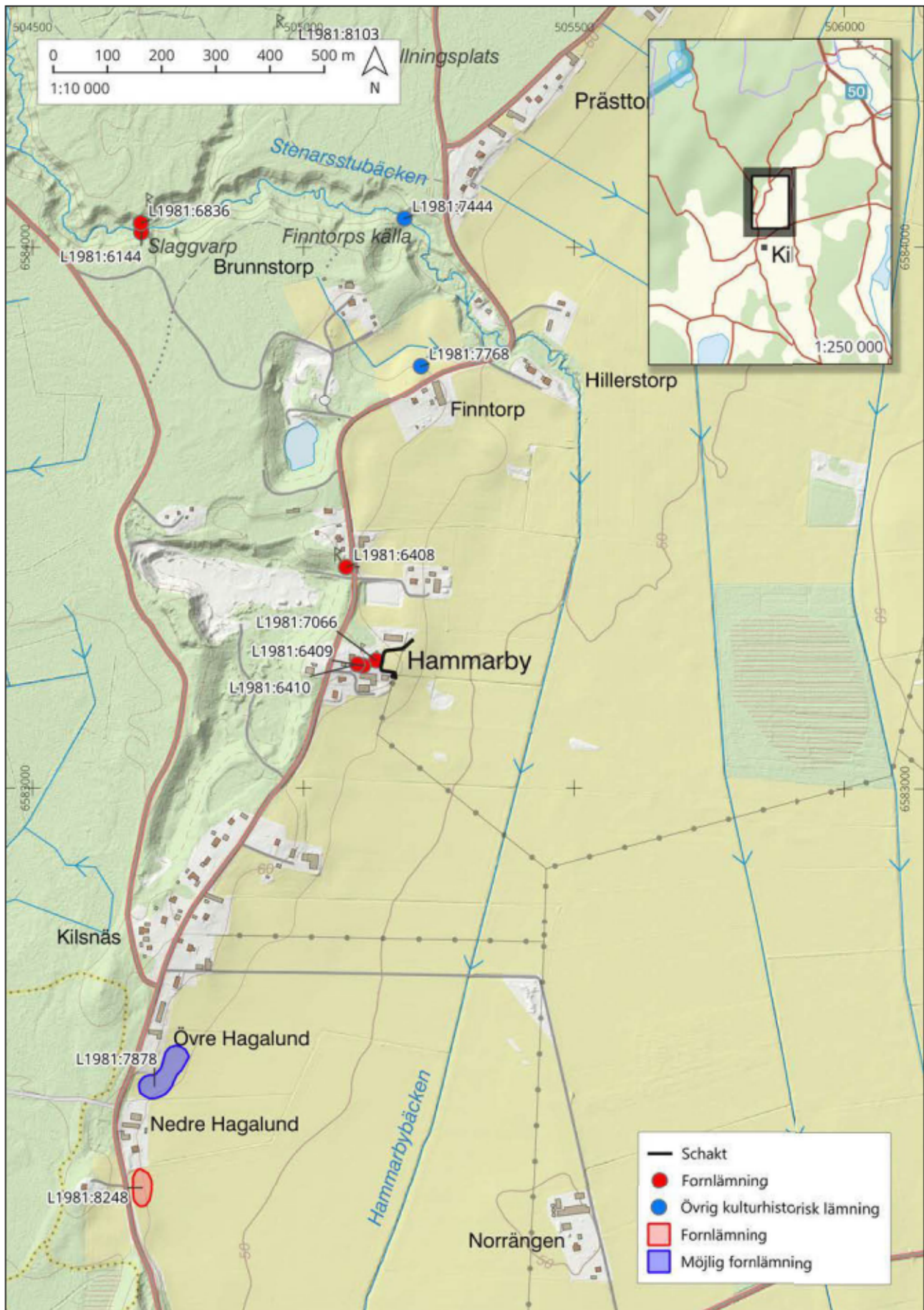
*Figur 1 (föregående sida). Översiktskarta i skala 1:50 000.
Insticksplan i skala 1:1 000 000.*

INLEDNING

Mellan 26 och 27 mars 2024 genomförde Arkeologgruppen en arkeologisk undersökning i form av schaktningsövervakning i samband med att Linde Energi Elnät AB genomförde markarbeten i området kring Närkes Kil. Den arkeologiska schaktningsövervakningen genomfördes inom fastigheten Hammarby 3:31 i Örebro kommun där kabelschaktet passerade mycket nära forn-lämning L1981:7066, en hög. Fastigheten är belägen på Karlslundsåsen, vilken varit en plats för mänsklig aktivitet genom en stor del av förhistorien. I undersökningens närområde finns ytterligare högar, L1981:6409 och L1981:6410, vilket innebar risk att ytterligare fornlämningar kunde påträffas.

Figur 2. Undersökningsområdet löper över en högdrygg vilken sticker ut i öst-västlig riktning från Karlslundsåsen. Högen L1981:7066 skymtar mellan husen på höger sida. Foto mot sydväst.

Figur 3. Fornlämningarna i närområdet karaktäriseras främst av fynd och boplatser från stenålder, slaggvarpar och de tre järnåldershögarna intill undersökningsområdet.

Figur 4. Högen L1981:7066 är en av tre högar av yngre järnålderskaraktär som ligger intill husen på fastigheten Hammarby 3:31. Det aktuella ledningsschaktet som föranledde schaktningsövervakningen drogs precis utanför fotots kant. Hög L1981:6409 skymtar bakom hörnet på byggnaden till vänster. Foto mot nordväst.

BAKGRUND OCH KULTURMILJÖ

Karlsundsåsen är ett av Örebro läns tydliga landmärken och löper genom det i nord-sydlig riktning. Åsen har dragit till sig mänsklig aktivitet genom hela förhistorien, möjligen så tidigt som under Närke-sundets dagar när Kilsbergen och möjligen också Karlsundsåsen utgjorde strandområde för Yoldiahavet och Ancylussjön. Senast bör området ha varit strandknutet under Litorinahavets tid omkring 4500 f. Kr. Långt senare kom en mindre bygd att växa fram runt platsen där åsen möter vattendraget som idag finns kvar i form av bl.a. Tysslingen och Blackstaån. Idag ligger Kil på den här kommunikativa knutpunkten i vad som av fornlämningarna att döma redan under stenålder varit en aktiv bygd. Från järnålder finns också tydliga gravmonument i form av högar och teofora ortnamn, bl.a. Ullavi och Frövisdal. Något senare byggs också här en tidig kyrka. Bygden kan troligen räknas som en nordvästlig del av den Norra Hjälmarebygden. Under medeltiden är också området i utkanten av vad som utvecklas till ett bergslagsområde med flera hyttor.

Undersökningsområdet är beläget strax norr om Kils kyrka, inom fastigheterna för Hammarbys utflyttade by. I samma område möts också vägen som löper utmed Karlsundsåsens kant, den äldre vägen som viker av mot Nora och

Hammarbybäcken. Tidigare fanns här en distinkt kulle, synlig bland annat på de äldre generalstabskartorna, vilken idag har ersatts med ett sandtag. Kvar av den större kullen finns dock det höjdparti där undersökningsområdet är beläget. Höjdpartiet sticker ut från åsen i öst-västlig riktning och formar en mindre limpa ut i dalens jordbruksmark. Vad som försvunnit i och med grustaget vet vi inte i dag.

Kvar på fastigheten och mellan de moderna husen finns tre högar av yngre järnålderskaraktär, L1981:6410, L1981:6409 och L1981:7066. Den senare är beskriven vid senaste inventeringen som cirka 7 meter i diameter och cirka 0,7 meter hög "med diverse avskråden i mitten", samt bevuxen med två rönnar och med några stenar synliga i östra kanten. Idag växer endast gräs på högen och en form av konstruktion i anslutning till ett uthus har anlagts i dess norra kant (figur 4). Den ligger också mycket nära det aktuella ledningsschaktet, vilket föranledde den aktuella schaktningsövervakningen. Mycket få liknande miljöer har undersökts i närområdet. Den närmaste parallellen finns i den schaktningsövervakning Arkeologgruppen genomförde vid Åsgårdsbacken 2017, då inget av arkeologiskt intresse hittades (Karlenby 2017).

Cirka 500 meter norr om fastigheten med högarna finns enligt Kulturmiljöregistret en fyndplats, L1981:7768, för tre stenverktyg, en tjocknackig grönstensyx, en trindyxa i grönsten och ett kilformat redskap i sandsten, möjligen ett bryne. Strax norr därom, cirka 1500 meter från undersökningsområdet, finns stenåldersboplatsen L1981:7621, där bland annat markägaren Bengt Petterson år 1981 kunde förevisa ett tiotal stenyxor, spetsar, skrapor, avslag mm i såväl flinta som andra stenarter. Omedelbart söder om undersökningsområdet finns två boplatsoverområden. Cirka 800 meter sydsydost, vid Övre Hagalund, finns boplatsen L1981:7878 som karaktäriseras av ett cirka 120×40 meter stort kulturlagerliknande område med mörkfärgad jord och skärvsten. På området har också hittats en bit troligen bearbetad kvarts. Cirka 1000 meter sydsydost, vid Nedre Hagalund, finns boplatsen L1981:8248, med okänd utsträckning, vilken karaktäriseras av kvartsavslag.

De här närmst beskrivna fornlämningarna kan sägas vara karakteristiska för de äldre fornlämningarna i området. I området finns också ett skikt yngre lämningar, bland annat ett vägmärke från 1700-talet, L1981:6408, slaggvarpar, L1981:6144 och L1981:6836 och en källa med tradition, L1981:7444. Källan, kallad brunns- eller ögonkällan, skall enligt uppteckningar i Örebro läns bildningsförbunds arkiv no 1457 kunnat bota dålig syn om man baddade ögonen med vatten från den i samband med midsommardans på en kolbotten intill. Vid inventeringen 1981 var dock källan delvis täckt av schaktmassor från intilliggande grustag och rännen helt täckt av sand och grus.

Söderut förbi Kils kyrka mot bygdens centrum förekommer större gravfält, bland annat vid Åsgårdsbacken, L1981:6059, cirka 3 kilometer söder om undersökningsområdet, där också en liknande miljö med tre högar, L1981:6121 och L1981:7012 och L1981:7013 återfinns samlade på en plats med markant höjdläge och vägförgreningar.

UNDERSÖKNINGENS FÖRUTSÄTTNINGAR

I dag är det allmänt känt att det ofta förekommer fornlämningar som inte är synliga ovan mark i anslutning till de mer iögonfallande och synliga gravlämningarna från brons- och järnålder i form av stensättningar, rösen och högar (se till exempel Ambrosiani 1973). Mängden okända gravar i anslutning till synliga gravmonument kan variera kraftigt och i vissa fall vara så många som dubbelt så många eller fler än de synliga. Även andra typer av lämningar är vanligt förekommande i anslutning till synliga gravmonument.

Syftet med schaktningsövervakningen var enligt förfrågningsunderlaget att dokumentera mindre komplexa fornlämningar, samt ta tillvara de fynd vilka kunde tänkas träffas på av arbetsföretaget, samt undvika mer omfattande fornlämningar. I huvudsak innebär detta att identifiera, datera och försöka förstå vilken typ av aktiviteter som skapat de påträffade lämningarna. Dock ligger det i kabelnedläggningens natur att schakten blir relativt smala, vilket innebär en utmaning när det gäller att identifiera och tolka påträffade lämningar. Att ingreppet gjordes i den fornlämningstäta miljön innebär dock att den arkeologiska insatsen bedömdes potentiellt kunde bidra med ny och meningsfull kunskap anpassad efter undersökningens förutsättningar.

Målgruppen för undersökningen var bestämd till Länsstyrelsen och Linde Energi Elnät AB.

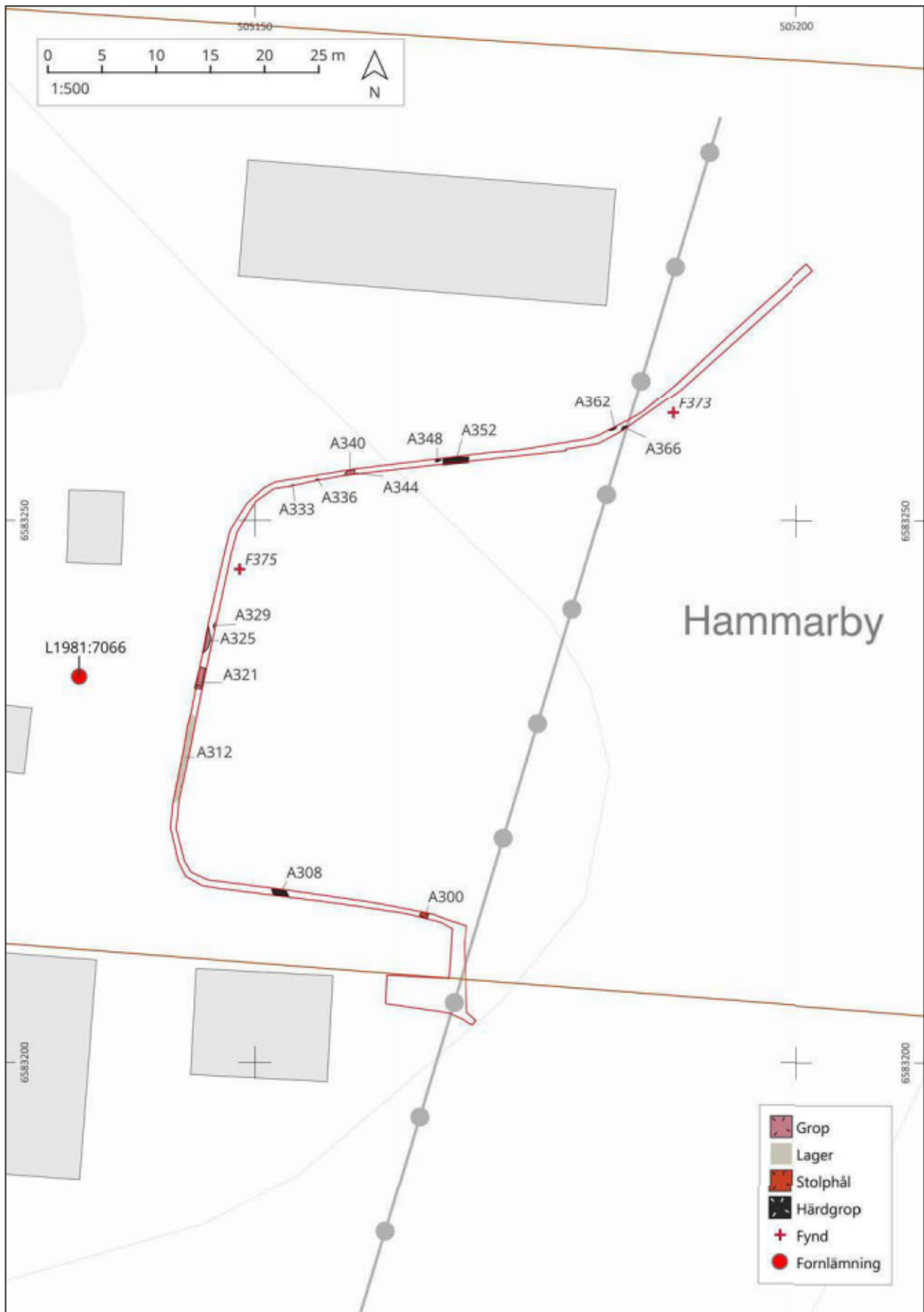
METOD OCH GENOMFÖRANDE

Schaktningsövervakningen genomfördes och innebar i praktiken att en arkeolog var närvarande när ledningsschaktet togs upp av personal från Linde Energi Elnät AB. Först avlägsnades matjorden och i skiftet mellan matjord och orörd mark skiktbanades massorna mer försiktigt. Schaktet grävdes med en rakkantad 0,4 meter bred skopa. Schaktet blev i huvudsak cirka 0,5 meter brett, ibland något bredare i ytan då ena sidan av schaktet ställvis släntades, och mellan 0,6 och 0,7 meter djupt. Den del av schaktet som övervakades omfattade 128 meter och utgjorde cirka 102 kvadratmeter.

Vid behov handrensades de framkomna ytorna med bethacka och borste. Om inga potentiella anläggningar kunde identifieras fortsatte schaktarbetet. I de fall potentiella anläggningar identifierades så markerades de och schaktarbetet fortsatte längre bort. Schaktarbetet tog en dag i anspråk.

Det stod snabbt klart att det förekom relativt rikligt med potentiella fornlämningar i schaktet som behövde uppmärksamhet. Det beslutades i samråd med Linde Energi Elnät AB:s personal att huvuddelen av schaktarbetet skulle genomföras under en dag och att de påträffade anläggningarna kunde dokumenteras under påföljande dag när de kunde arbeta på annan plats. Detta innebar att schaktningsarbetet inte behövde stanna upp någon längre tid för att möjliggöra den arkeologiska dokumentationen.

De påträffade anläggningarna stack antingen in i det smala schaktet eller så löpte schaktet rakt igenom dem. Den del av anläggningarna som fanns i schaktet undersöktes för hand. I huvudsak med bethacka och skärslev. Ett fåtal större anläggningar undersöktes också med fyllhammare. I fallet med lagerbildningen A312 så nyttjades också ett mindre handhållet såll. Alla påträffade anläggningar undersöktes, mättes in med RTK-GPS, via en X-pad app, och ritades i sektion för hand, samt fotograferades. Påträffade fynd punktmättes och relaterades till lager. Undersöknings- och dokumentationsarbetet av anläggningarna tog en hel dag i anspråk. Filerna har sedan redigerats i QGIS 3.34.

Figur 5. Karta över det område som schaktningsövervakades med fynd och påträffade anläggningar utmärkta. Skala 1:500.

Figur 6. Undersökningsschaktets södra tredjedel. Foto mot öster.

Figur 7. Undersökningsschaktets krök mellan dess södra och dess västra del. Högen L1981:7066 syns i västra kanten. Foto mot norr.

Figur 8. Undersökningsschaktet löpte utmed åkerkanten i hela sin längd. Här dess västra och norra delar. I dess nordligaste och lägsta del, öster om ladan, vattenfylldes schaktet snabbt. Foto mot nordöst.

RESULTAT

Ledningsschaktet följde åkerkanten i ett närmast oregelbunden U-form (figur 5, 8) Anläggningar påträffades utmed hela dess längd. Möjligen med undantag av den allra nordligaste och lägst liggande biten, vilken i stället blev vattenfylld. Nedan presenteras de anläggningar och fynd som påträffades.

Anläggningar

Under schaktningsövervakningen påträffades tretton olika anläggningar och ett område med ovanlig, troligen geologisk, lagerbildning. Då schaktet i huvudsak var cirka 0,5 meter brett var det delvis svårt att bedöma anläggningarnas form i plan. Härdar och stolphål var förhållandevis lätta att identifiera, medan de mycket stora groparna A321 och A325 kunde identifieras som sammanhängande anläggningar först under sektionsdokumentationen.

Tabell 1. Tabell över påträffade anläggningar.

Anläggningstyp	Antal
Stolphål, stenskott	1
Stolphål	3
Härdgrop	5
Större grop/grophus?	2
Grop	2
Område med lagerbildning	1

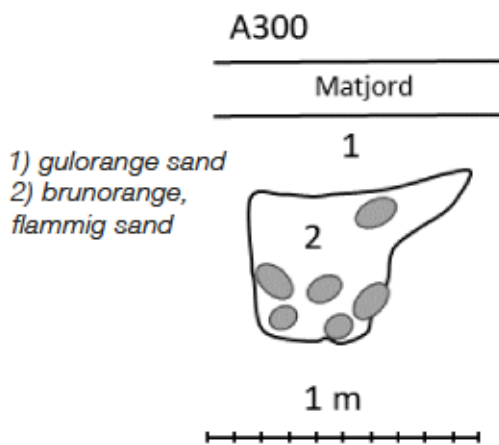
Nedan presenteras samtliga påträffade anläggningar och lagerbildningen samlat efter typ. I originaldokumentationen finns sektionsritningar på samtliga anläggningar. Nedan presenteras bara renritad sektion på de två stora groparna/potentiella grophusen, samt det stenskodda stolphålet på grund av tidsbrist.

Stolphål

A300

Stenskott stolphål(?), 0,8 meter brett, 0,5 meter djupt, gles stenskoning (figur 9, 10). En djupt belägen anläggning. I schaktkanten synlig som en cirka 0,5 meter djup och som mest 0,8 meter bred U-formad nedgrävning med något utsvängd mynning i sin västra kant. Huvuddelen av nedgrävningen var dock cirka 0,5 meter bred och den undre delen innehöll en glesare packning av cirka 0,1–0,2 meter stor rundad natursten. Den hade en fyllning, utöver stenarna, av brunorangeflammig sand. Den påträffades under cirka 0,3 meter gulorange sand och cirka 0,2 meter matjord.

Ledningsschaktet klippte anläggningen vilken föreföll sticka in i schaktet. Dess form i plan kunde dock inte fastställas. Anläggningen tolkas som ett stenskott stolphål.

Figur 10. Stolphålet A300, sektionsritning.

Figur 9. Stolphålet A300, hade en gles stenskoning och var beläget relativt djupt ned, under cirka 0,2 meter matjord och 0,3 meter gulorange sand. Foto mot söder.

A329

Stolphål, 0,33 meter brett och 0,27 meter djupt (figur 11). Sannolikt ett stolphål med flat botten, en rak sida och en lätt utåtlutande sida. Fyllningen bestod av grov brunröd sand. Anläggningen påträffades under cirka 0,2 meter matjord.

Ledningsschaktet tycks ha skurit ena halvan av anläggningen. Delen inom schaktet föreföll rund i plan. I övrigt har inte anläggningens form i plan kunnat fastställas.

Figur 11. Stolphålet A329. Foto mot öster.

A333

Stolphål, 0,15 meter brett och 0,26 meter djupt.

A344

Stolphål, 0,1 meter brett och 0,45 meter djupt (figur 12), med något utåtlutande öppning. Anläggningen hade en fyllning av gråvit siltig sand med inslag av kolfnyk. Anläggningen påträffades under cirka 0,06 meter blekbeige siltig sand och cirka 0,36 meter matjord. Den låg även något djupare i den siltiga sanden än anläggningen A340 som låg intill i schaktet.

Figur 12. Stolphål A344.
Foto mot söder.

Ledningsschaktet tycks ha skurit ena halvan av anläggningen. Delen inom schaktet föreföll rund i plan. I övrigt har inte anläggningens form i plan kunnat fastställas. Anläggningen är ovanligt smal och djup, men tolkas på grund av sina mycket raka sidor som ett stolphål.

Härdgropar

A308

Härdgrop, 1,5 meter bred, 0,25 meter djup grop med två fyllningar (figur 13). Gropen fylldes i huvudsak av ett cirka 0,25 meter djupt lager gråbrun silt. I dess ena sida fanns dock ytterligare ett cirka 0,1 meter djupt lager, av gråsvart silt med inslag av kolfragment, i en flack skålformad nedgrävning, vilken upp tog cirka hälften av gropen. Det senare kan vara spår av en härd. Anläggningen var belägen under cirka 0,2 m matjord.

Ledningsschaktet löpte rakt genom gropen varför gropens form i plan inte kunde fastställas.

Figur 13. Härdgrop A308 var cirka 1,5 meter bred med två fyllningar. I den övre fanns ett tydligt lager med inslag av kolfragment. Foto mot söder.

Figur 14. Hårdgrop A348. Foto mot norr.

A348

Hårdgrop, 0,55 meter bred och 0,18 meter djup (figur 14). Skålformad med fyllning av brunorangeflammig sand blandad med kolfragment och någon mindre sten.

Ledningsschaktet tycks ha skurit ena halvan av anläggningen. Delen inom schaktet föreföll rund i plan. I övrigt har inte anläggningens form i plan kunnat fastställas.

Figur 15. Hårdgropen A352 var hela 2,6 meter bred och innehöll flera kol- och sothorisonter. Foto mot norr.

A352

Hårdgrop, 2,6 meter bred och 0,25 meter djup grop fylld med flera tjocka kol-lager (figur 15). Gropen var flack med flat botten och relativt skålad kant mot väst och ett skarpare hörn och närmast rak kant mot öster. I botten fanns ett fett och något lerigt lager kol och sot som i huvudsak var cirka 0,1 meter tjockt, men mot östra sidan betydligt tjockare, närmast 0,2 meter. Lagret hade även

Figur 16. Härdgrop A362. Foto mot nordväst.

antydning till flera horisonter av sot- och kolavsättningar. Ovanpå kollagret och mot anläggningens mitt bestod fyllningen av ett lager cirka 0,15 meter tjock fet och sotig svartgrå lerig silt med antydning till flera horisonter. Under kollagret var undergrunden synligt vit- och rödbränd. Anläggningen låg under cirka 0,3 meter matjord.

Kol från härden ¹⁴C-daterades till perioden 1488–1642 e. Kr. (Ua-85169).

Ledningsschaktet löpte rakt igenom anläggningen varför dess form i plan inte kunde fastställas.

A362

Härdgrop, 0,6 meter bred och 0,14 meter djup (figur 16), flackt skålformad. Fyllningen utgjordes, i botten, av ett cirka 0,07 meter tjockt lager fet och lerig kol och sot, vilket var tjockast i gropens botten, men även fanns som en horisont utmed gropens sidor. Ovanpå kol- och sotlagret fanns ett stråk av ljusare gråaktig lera som också hade tunnare skikt kol som delvis överlagrade det. Anläggningen påträffades under cirka 0,3 meter matjord.

Ledningsschaktet skar delvis anläggningen. Den del som var belägen innanför schaktet var sannolikt rund. Men i övrigt har dess form i plan inte kunnat fastställas.

Figur 17. Härdgropen A366 innehöll flera sot- och kolhorisonter. Foto mot sydöst.

A366

Härdgrop, 0,68 meter bred och 0,18 meter djup (figur 17), skålformad. Fyllningen utgjordes av grå lerig silt genomskjuten av flera synliga centimetertjocka kol- och sothorisonter. Anläggningen påträffades under cirka 0,3 meter matjord. Kol från härden ¹⁴C-daterades till perioden 1502–1659 e. Kr. (Ua-85170).

Ledningsschaktet skar delvis anläggningen. Den del som var belägen innanför schaktet var sannolikt rund. Men i övrigt har dess form i plan inte kunnat fastställas.

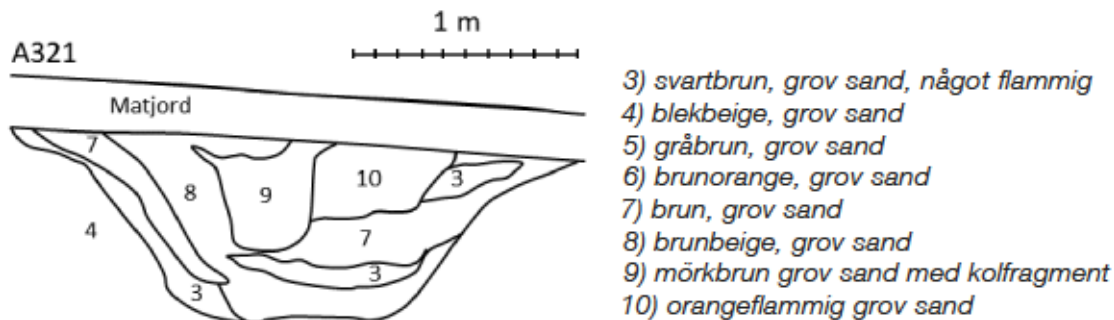
Större gropar/grophus (?)

A321

Grop/grophus (?), i schaktet 2,4 meter bred, 0,8 meter djup under matjorden (figur 18, 19).

Större grop med flera urgrävnings- och igenfyllningsfaser. I schaktet var gropen synlig som en cirka 2,4 meter bred och cirka 0,8 meter djup grop med minst sju olika fyllningshorisonter. Gropens profil var brant skålformad med flat botten och utsvängd mynning. Lagerbildningen förefaller visa minst fem olika igenfyllningsfaser där den sista representerar en urgrävning för en betydligt mindre U-formad och brant grop i mitten av den äldre anläggningen. Den sista gropen var cirka 0,4 meter bred och djup och kan vara ett stolphål.

I mer detalj kan lagren och nedgrävningarna beskrivas som följer: i botten av gropen, och främst bevarat utmed dess södra kant, fanns ett cirka 0,15 meter djupt lager svartbrun grov sand. Ovanpå det lagret vilade ett lika tjockt lager brun grov sand. Båda lagren föreföll i sin tur genomgrävda och ersatta av en fyllning av en ljusare brunbeige grov sand, vilken sträckte sig ända ned i botten i en stor del av gropen. Denna i sin tur var överlagrad av tre fyllningar.

Figur 18. Sektionsritning, A321. Den stora gropen innehöll flera urgrävnings- och igenfyllningsfaser, varav den sista kan vara ett stolphål. Gropens syfte är oklart, men kan vara ett grophus. Ritad mot väster.

Figur 19. Den stora gropen A321 var på grund av sin storlek svår att dokumentera i schaktet. Foto mot väster.

Nedifrån och upp, ett cirka 0,1 meter tjockt svartbrunt lager, ett cirka 0,25 meter tjockt brunt lager och överst ett mindre 0,2 meter tjockt svartbrunt lager, alla av grov sand. De två övre var sedan delvis avgrävda av en grop fylld med cirka 0,3 meter tjock orangeflammig grov sand. Till sist tycks en brant och U-formad grop grävts centralt i anläggningen, vilken skär flera av de tidigare lagren, och har en fyllning av mörkbrun grov sand blandad med kolfragment. Hela anläggningen täcktes av cirka 0,2 meter matjord.

Ledningsschaktet löpte rakt genom gropen varför gropens form i plan inte kunde fastställas. Det gick inte heller att till hundra procent fastställa vilket syfte anläggningen grävts i, om det rör sig om en grop, ett grophus eller någon annan form av nedgrävning.

A325

Grop/grophus(?), i schaktet 3,2 meter bred, 0,6 meter djup under matjorden (figur 20-21). Större grop med minst två urgrävnings- och igenfyllningsfaser. I schaktet synligt som en cirka 3,2 meter bred och cirka 0,6 meter djup grop med tre olika fyllningar och en närmast flatbottnad profil där den södra kanten var närmast lodrät, med ett rundat hörn i botten och den norra kanten något mer skålformad.

I närmare detalj kan lagren och nedgrävningarna beskrivas som följer: i botten fanns ett tunnare, endast cirka 0,1 meter, tjockt lager av gråbrun grov sand. Ovanpå det lagret låg ett cirka 0,5 meter tjockt lager mörkbrunt-svartbrunt, något flammig, grov sand. Detta mitre lager var tjockast utmed sidorna

- 3) svartbrun, grov sand, något flammig 4) blekbeige, grov sand
5) gråbrun, grov sand 6) brunorange, grov sand

Figur 21. Den stora gropen A325 var på grund av sin storlek svår att identifiera i schaktet, men i sektion framträdde den tydligt. Foto mot nordväst.

och föreföll utgrävt i mitten av en brantare fördjupning vilket gav detta lager en inre profil med rundat lodräta sidor och ett "trappsteg" cirka 0,4 meter ned. I mitten av gropen utgjordes fyllningen av blekbeige grov sand vilken centralt också var cirka 0,5 meter djup. Detta var också den stratigrafiskt översta fyllningen. Hela anläggningen täcktes av cirka 0,25 meter matjord.

Ledningsschaktet löpte rakt genom gropen varför gropens form i plan inte kunde fastställas. Det gick inte heller att till hundra procent fastställa vilket syfte anläggningen grävts i, om det rör sig om en grop, ett gropus eller någon annan form av nedgrävning.

Gropar

A336

Grop, 0,36 meter bred och 0,15 meter djup (figur 22). En mindre skålformad grop med fyllningen av brunorange flammig sand. Gropen påträffades under cirka 0,35 meter matjord.

Ledningsschaktet tycks ha skurit ena halvan av anläggningen. Delen inom schaktet föreföll rund i plan. I övrigt har inte anläggningens form i plan kunnat fastställas.

Figur 22. Gropen A336. Foto mot söder.

Figur 23. Gropen A340 var rund och helt belägen inom schaktet, men också nedgrävd i en avlång flackare nedgrävning som sträckte sig genom schaktet. Foto mot norr.

A340

Grop, 0,45 meter bred, cirka 0,3 meter djup (figur 23). En flatbottnad grop med något utåtlutande sidor och flack mynning. Rund i plan. I schaktet syns gropen som en rund nedgrävning belägen i en flackare nedgrävning som sträckte sig utanför schaktets kanter. Gropen hade en fyllning av gråbrun silt med inslag av enstaka ljusare sandflammar.

Den runda gropen låg helt inom schaktet, men den flacka ränna den var belägen i fortsatte utanför schaktets båda kanter, så dess form kunde inte fastställas i plan. De ljusare sandflammorna i fyllningen ger ett modernare intryck, varför det är möjligt att detta är ett stenlyft.

Område med lagerbildning

A312

Område med lagerbildning, cirka 8 meter brett. Ett stort område med uppseendeväckande lagerbildningar. Den ordinarie undergrunden utgörs på platsen av en moränlimpa, täckt av sand- och siltlager, vilken skjuter ut i öst-västlig riktning i dalgången från åsens huvudsakliga nord-sydliga riktning.

Här, mer eller mindre på krönet av höjden och åt den södra sidan, var matjorden tunn, endast 0,1–0,2 meter, och under den påträffades vad som föreföll vara ett svart och fett sand- och siltlager med inslag av rundade småstenar. Vid undersökning visade dock lagret sig bestå av flera tunnare lager, mellan 0,05 och 0,1 meter tjocka, där svarta och feta småstensblandade lager varvades med lika tjocka lager av ljusbeigt morängrus. Speciellt uppseendeväckande var att

Figur 24. I schaktet påträffades också ett område med avvikande lagerbildning, A312. Här var lagren snett avsatta och mörkfärgade. Foto mot väster.

lagren avsatts snett, lutande i cirka 30° vinkel mot söder, samt att de svarta lagren i huvudsak var svarta i sin övre del och blev ljusare längre ned. Lagrens övre del har sedan skalats bort av plogen vilket gav det utsmetade svarta första intrycket. Troligtvis är lagren en form av isälvsediment avsatta där vattenflödet ändrat riktning åt sidan från ett ursprungligt flöde. Att toppen av lagren förefaller svarta och feta ger samtidigt en antydning av en strandnära miljö. Tyvärr fanns inte utrymme att utreda detta vidare inom ramen för uppdraget.

Figur 25. Området med avvikande lagerbildning, A312, är troligen isälvsediment som avsatts på en plats där vattnet ändrat riktning. Men kräver närmare studie för att kunna klassificeras med säkerhet. Foto mot öster.

Fynd

Under undersökningen påträffades två fynd. Fynden var av bearbetad kvarts och påträffades i matjorden. Båda utgörs av avslag. De har inte analyserats ingående. En preliminär bedömning är dock att ett, F373, kan vara retuscherat längs ena kanten, och ett, F375, är tillverkat med bipolar teknik. Fynden utökar förståelsen av platsen från främst en plats för gravmonument från yngre järnålder till en plats med aktiviteter även under tidigare perioder.

Tabell 2. Fynd insamlade under uppdraget.

Fnr	Kontext	Material	Sakord	Vikt i g	Antal	Kommentar
373	Matjord	Kvarts	Avslag	>1	1	Möjlig retusch
375	Matjord	Kvarts	Avslag	3	1	Pipolärt slagen

Figur 26a & b. Fynd F373, ett mindre kvartsavslag, möjligen med retuscherad kant.

Figur 27a & b. Fynd F375, ett kvartsavslag tillverkat med bipolar teknik.

Analyser

Två av härdarna, A353 och A366, i områdets norra, och något lägre liggande del ^{14}C -daterades vid Ångströmlaboratoriet i Uppsala. Båda kunde med största sannolikhet dateras till 1500-talet (se även bilaga 3). Ambitionen var även att datera de stora groparna A321 och A325, men inget daterbart material stod att finna i dem.

Tabell 3. Resultat ^{14}C -datering.

Labnummer	Prov	$^{13}\text{C}\text{‰ V-PDB}$	14C BP	SD 1
Ua-85169	L1981:7066, A352, PM374	-25.8	322	28
Ua-85170	L1981:7066, A366, PM371	-27.0	293	28

Tabell 4. Calibrated dates (IOSACal v.0.4.1; Atmospheric data from Reimer et al (2020)).

Ua-85169	L1981:7066, A352, PM374					
SD 1				SD 2		
Från	Till	%		Från	Till	%
1512	1530	13.5		1488	1642	95.4
1537	1590	40.5				
1620	1636	12.7				
Ua-85170	L1981:7066, A366, PM371					
SD 1				SD 2		
Från	Till	%		Från	Till	%
1524	1573	48.6		1502	1599	65.9
1630	1647	18.3		1617	1659	28.9

Positiva år är AD, negativa år är BC.

SLUTSATS

Resultatet av schaktningsövervakningen var över förväntan. Det påträffades anläggningar utmed större delen av schaktets hela längd. Främst härdgropar, gropar och stolphål. Mängden påträffade lämningar var oväntad. De två större groparna, vilka potentiellt kan vara grophus, A321 och A325, illustrerar svårigheten med att identifiera stora anläggningar i smala schakt, då dessa identifierades till sin fulla utsträckning först under sektionsdokumentationen. Resultatet blir att området får ses som mycket anläggningstät.

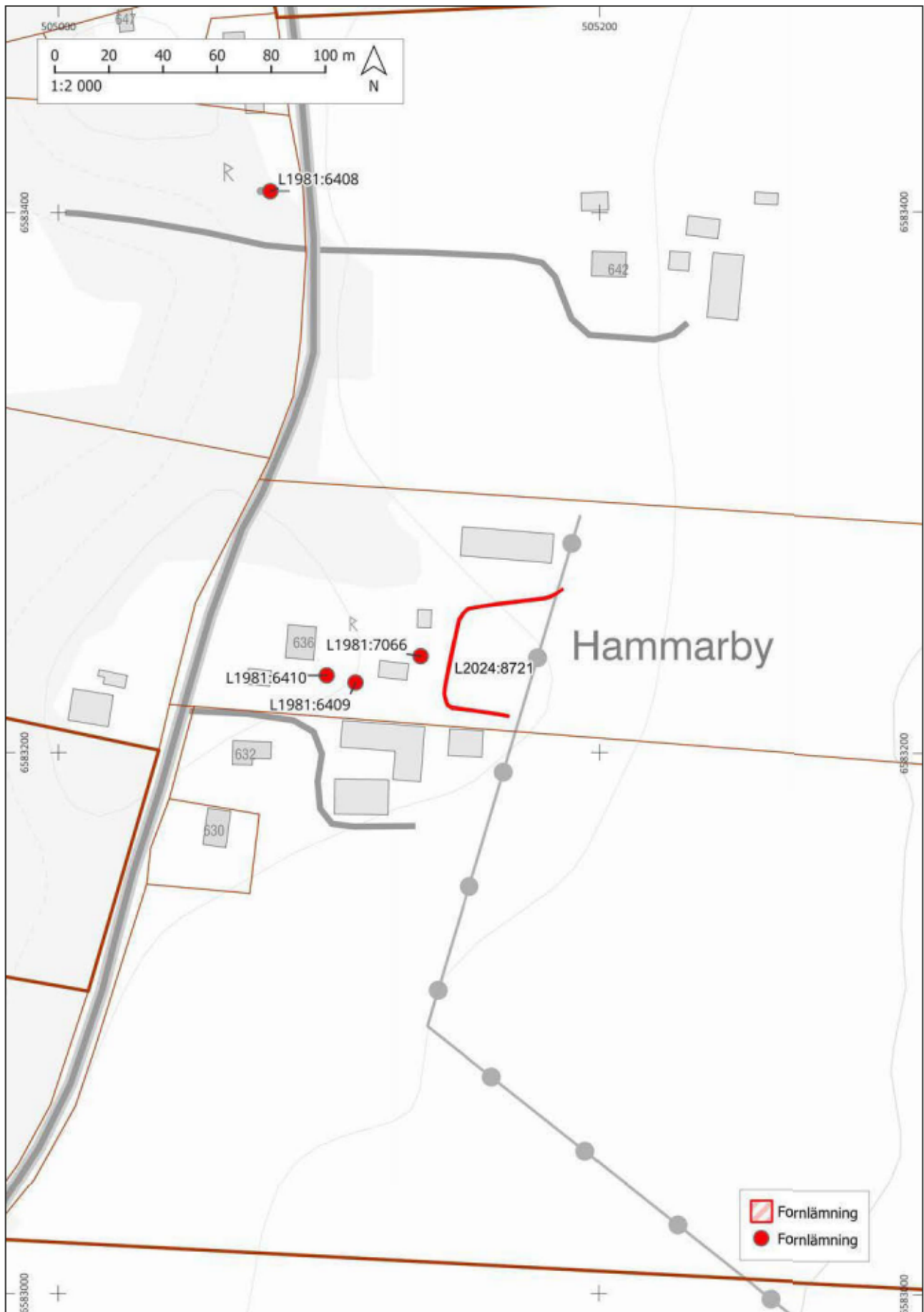
Det framkom under undersökningen att matjorden och underliggande jordlager, vilket var mycket tjockt och svart och möjligen med kulturlagerinslag, var tjockare utmed sidorna av den öst-västliga höjden. På dess topp var jordlagret relativt tunt, ibland bara någon decimeter. Utmed höjdens sidor, det vill säga i schaktets norra och södra delar, förekom stolphål, gropar och härdar. Antalet härdar var extra framträdande på den norra sidan. På toppen av höjden, intill högen L1981:7066, fanns de stora groparna A321 och A325 samlade, tillsammans med ett stolphål och det stora området med intressant lagerbildning.

En intressant stratigrafisk iakttagelse är att stolphålet A300 låg närmast 0,5 meter under markytan, inklusive cirka 0,3 meter ljus sand vilken hade kunnat misstas för undergrund.

Anläggningarna och fynden ger ett samlat intryck av att sträcka sig från stenålder in i historisk tid. De ger en representativ bild av platsen som en aktivt brukad plats och en knutpunkt i bygden. Att högar anlagts på platsen under yngre järnålder illustrerar samma fenomen. Att det även tycks finnas intresseväckande geologiska formationer var ett oväntat inslag. Trots att det ligger i schaktningsövervakningens natur att man sällan kan få en ingående förståelse för lämningarna i området kan de ofta ge goda illustrationer av en plats potential, samtidigt som man har möjligheten att skydda mer komplexa fornlämningar från skada. Sammantaget kan denna undersökning visa att platsen kan ha hög kunskapspotential och innehålla flera okända fornlämningar. Lösfynden från stenålder och närheten till högarna samstämmer med bilden från fornlämningarna i närområdet, medan de senmedeltida-efterreformatoriska dateringarna indikerar en tidigare relativt okänd aktivitetsperiod på platsen.

Sammantaget ger därför lämningarna och fynden som påträffades i eller intill schaktet intrycket att härstamma från såväl ett förhistoriskt som senmedeltida-efterreformatoriskt boplatssammanhang. De har registrerats som boplatslämning -övrigt, med lämningsnummer L2024:8721 i Kulturmiljöregistret. Någon mer detaljerad information om fornlämningsituationen kunde inte utvinnas ur schaktet. Dock uppfylldes schaktningsövervakningens huvudsyfte att undvika att större eller komplexa fornlämningar skadades av markingreppet.

Vid undersökningen fanns inte tid att besiktiga de sedan tidigare registrerade tre högarna, L1981:7066, L1981:6409 och L1981:6410. De fotades dock.

Figur 28. Undersökningsområdet med den nyregistrerade fornlämningen L2024:8721, boplatzlämning -övrig.

Figur 29. Intill undersökningsområdet fanns tre högar av yngre järnålderskaraktär. Högen L1981:7066 ligger intill schaktet (se framsida och figur 4). Här avbildas högen L1981:6409, samt den syrenbevuxna högen L1981:6410 i bakgrunden, vilka är belägna mellan fastighetens boningshus och vedbod. Foto mot sydväst.

UTVÄRDERING AV RESULTATEN

i förhållande till undersökningsplanen

Det huvudsakliga syftet med schaktningsövervakningen var att med ett vetenskapligt arbetssätt dokumentera de delar av fornlämningen som berörs av de planerade åtgärderna.

Det kunde, tack vare att både närvarande arkeolog och personalen från Linde Energi Elnät AB hade möjlighet att vara flexibla, genomföras tillfredställande. Men den stora mängden påträffade anläggningar medförde problem i det att det fanns ingen möjlighet att avbryta schaktgrävningen när varje ny anläggning påträffats och återuppta grävandet efter att anläggningen dokumenterats som är brukligt. I stället fick anläggningarna översiktligt registreras när de påträffats och schaktningsarbetet fortsätta under en hel dag. Varefter ledningsarbetet fortsatte på en annan plats utanför undersökningsområdet följande dag under vilken alla anläggningar dokumenteras arkeologiskt. Trots detta var det arkeologiska arbetet svårgenomförbart inom endast två dagar. Den stora mängden påträffade anläggningar kom också att inverka negativt på rapportskrivningsprocessen, vilken i nuläget fått genomföras i förenklad form för att kunna utföras inom tilldelad tid.

Huvuddelen av de påträffade lämningarna har kunnat identifieras. Men flera, framförallt de stora groparna, potentiellt grophus, kunde på grund av att de sträckte sig långt utanför schaktet inte identifieras närmare. Inte heller har de kunnat dateras. Undersökningsresultatet får därför ses som en viktig indikation på platsens potential för vidare undersökningar.

TEKNISKA OCH ADMINISTRATIVA UPPGIFTER

Län	Örebro
Kommun	Örebro
Landskap	Närke
Socken	Kil
Fastighet	Hammarby 3:31
Lämningsnummer	L1981:7066, L2024:8721
Lämningsstyp	Hög, boplatslämningar
Datering	Stenålder, yngre järnålder, medeltid-efterreformatorisk tid
Typ av undersökning	Arkeologisk undersökning i form av schaktningsövervakning
Länsstyrelsens beslutsdatum	2024-02-01
Länsstyrelsens diarienummer	540-2024
Ärendenummer i Fornreg	202400305
Arkeologgruppens projektnummer	P24009
Projektledning	Jhonny Therus
Personal	Jhonny Therus
Underkonsulter	Ångströmlaboratoriet, Uppsala universitet
Undersökningstid	2024-03-26 till 2024-03-27
Undersökt yta	102 m ²
Inmätningsteknik	RTK-GPS
Koordinatsystem	SWEREF 99TM
Läge och koordinater	Lockhyttan SÖ 10F 7b 6583237, 505142
Höjdsystem	RH 2000
Arkiv	I väntan på fyndfördelning förvaras dokumentationen hos Arkeologgruppen AB. Efter det på aktuellt museum. Dokumentationen består av rapporten, två blad fält-ritningar, samt digitala inmätningar.
Digitalt arkiv	-
Fynd	2 fynd tillvaratogs. De förvaras i väntan på fyndfördelning hos Arkeologgruppen AB.

REFERENSER

Ambrosiani, B. 1973. Gravbegreppet i grävningssstatistiken. *TOR* 15, 1972-1973. Uppsala.

Karlenby, L. 2017. *Kabeldragning i Kils-Vallby*. Arkeologisk kontroll inför anläggande av markkabel vid fornlämningarna Kil 23:1-3 inom fastigheten Kils-Vallby 2:2, Kils socken, Örebro kommun, Närke. Arkeologgruppen AB. Rapport 2017:87.

FÖRTECKNING ÖVER FIGURER

Figur 1 (föregående sida). Översiktskarta i skala 1:50 000.

Insticksplan i skala 1:1 000 000.

Figur 2. Undersökningsområdet löper över en höjdrygg vilken sticker ut i öst-västlig riktning från Karlslundsåsen. Högen L1981:7066 skymtar mellan husen på höger sida. Foto mot sydväst.

Figur 3. Fornlämningarna i närområdet karaktäriseras främst av fynd och boplatser från stenålder, slaggarvarpar och de tre järnåldershögarna intill undersökningsområdet.

Figur 4. Hög L1981:7066 är en av tre högar av yngre järnålderskaraktär som ligger intill husen på fastigheten Hammarby 3:31. Det aktuella ledningsschaktet som föranledde schaktningsövervakningen drog precis utanför fotots kant. Hög L1981:6409 skymtar bakom hörnet på byggnaden till vänster. Foto mot nordväst.

Figur 5. Karta över det område som schaktningsövervakades med fynd och påträffade anläggningar utmärkta.

Figur 6. Undersökningsschaktets södra tredjedel. Foto mot öster.

Figur 7. Undersökningsschaktets krök mellan dess södra och dess västra del. Högen L1981:7066 syns i västra kanten. Foto mot norr.

Figur 8. Undersökningsschaktet löpte utmed åkerkanten i hela sin längd. Här dess västra och norra delar. I dess nordligaste och lägsta del, öster om ladan, vattenfylldes schaktet snabbt. Foto mot nordöst.

Figur 9. Stolphålet A300, sektionsritning.

Figur 10. Stolphålet A300, hade en gles stenskoning och var beläget relativt djupt ned, under ca 0,2 m matjord och 0,3 m gulorange sand. Foto mot söder.

Figur 11. Stolphålet A329. Foto mot öster.

Figur 12. Stolphål A344. Foto mot söder.

Figur 13. Härdgrop A308 var ca 1,5 m bred med två fyllningar. I den övre fanns ett tydligt lager med inslag av kolfragment. Foto mot söder.

Figur 14. Härdgrop A348. Foto mot norr.

Figur 15. Härdgropen A352 var hela 2,6 m bred och innehöll flera kol- och sothorisonter. Foto mot norr.

Figur 16. Härdgrop A362. Foto mot nordväst.

Figur 17. Härdgropen A366 innehöll flera sot- och kolhorisonter. Foto mot sydöst.

Figur 18. Sektionsritning A321. Den stora gropen innehöll flera urgrävnings- och igenfyllningsfaser, varav den sista kan vara ett stolphål. Gropens syfte är oklart, men kan vara ett grophus. Ritad mot väster.

Figur 19. Den stora gropen A321 var pga. sin storlek svår att dokumentera i schaktet. Foto mot väster.

Figur 20. Sektionsritning A325. Den stora gropen innehöll minst två urgrävnings- och igenfyllningsfaser. Gropens syfte är oklart, men kan vara ett grophus. Ritad mot väster.

Figur 21. Den stora gropen A325 pga. sin storlek svår att identifiera i schaktet, men i sektion framträdde den tydligt. Foto mot nordväst.

Figur 22. Gropen A336. Foto mot söder.

Figur 23. Gropen A340 var rund och helt belägen inom schaktet, men också nedgrävd i en avlång flackare nedgrävning som sträckte sig genom schaktet. Foto mot norr.

Figur 24. I schaktet påträffades också ett område med avvikande lagerbildning, A312. Här var lagren snett avsatta och mörkfärgade. Foto mot väster.

Figur 25. Området med avvikande lagerbildning, A312, är troligen isälvssediment som avsatts på en plats där vattnet ändrat riktning. Men kräver närmare studie för att kunna klassificeras med säkerhet. Foto mot öster.

Figur 26a & b. Fynd F373, ett mindre kvartsavslag, möjligen med retuscherad kant.

Figur 27a & b. Fynd F375, ett kvartsavslag tillverkat med bipolär teknik.

Figur 28. Undersökningsområdet med den nyregistrerade fornlämningen L2024:8721, boplatzlämning -övrig.

Figur 29. Intill undersökningsområdet fanns tre högar av yngre järnålderskaraktär. högen L1981:7066 ligger intill schaktet (se framsida och fig. 4.). Här avbildas Hög L1981:6409, samt den syrenbevuxna högen L1981:6410 i bakgrunden, vilka är belägna mellan fastighetens boningshus och vedbod. Foto mot sydväst.

FÖRTECKNING ÖVER TABELLER

Tabell 1. Påträffade anläggningar.

Tabell 2. Fynd insamlade under uppdraget.

Tabell 3. Resultat ¹⁴C-datering.

Tabell 4. Calibrated dates (IOSACal v.0.4.1; Atmospheric data from Reimer et al (2020)).

FÖRTECKNING ÖVER BILAGOR

Bilaga 1. Anläggningstabell.

Bilaga 2. Fyndlista.

Bilaga 3. ¹⁴C-analyser

BILAGOR

Bilaga 1. Anläggningstabell

A-nr	Typ	Mått	Kommentar
A300	Stenskott stolphål (?)	0,8 m brett, 0,5 m djupt.	Gles stenpackning.
A308	Härdgrop	1,5 m bred, 0,25 m djup.	
A312	Område	Ca 8 m brett.	Område med lagerbildning.
A321	Grop/grophus (?)	2,4 m bred, 0,8 m djup.	
A325	Grop/grophus (?)	3,2 m bred, 0,6 m djup.	
A329	Stolphål	0,33 m brett och 0,27 m djupt.	
A333	Stolphål	0,15 m brett och 0,26 m djupt.	
A336	Grop	0,36 m bred och 0,15 m djup.	
A340	Grop	0,45 m bred, ca 0,3 m djup.	
A344	Stolpål	0,1 m brett och 0,45 m djupt.	
A348	Härdgrop	0,55 m bred och 0,18 m djup.	
A352	Härdgrop	2,6 m bred och 0,25 m djup.	
A362	Härdgrop	0,6 m bred och 0,14 m djup.	
A366	Härdgrop	0,68 m bred och 0,18 m djup.	

Bilaga 2. Fyndlista

Fnr	Material	Sakord	Vikt/g	Antal	Kommentar
373	Kvarts	Avslag	>1	1	Möjlig retusch
375	Kvarts	Avslag	3	1	Bipolärt slagen

Bilaga 3. ^{14}C -analyser

UPPSALA
UNIVERSITET

Ångströmlaboratoriet
Tandemlaboratoriet

Kol-14 gruppen

Besöksadress:
Ångström Laboratoriet
Lägerhyddsvägen 1

Postadress:
Box 529
751 21 Uppsala

Telefon:
018 – 471 3124

Hemsida:
www.uu.se/centrum/tandemlab

E-post:
radiocarbon@physics.uu.se

Uppsala 2024-11-20

Jhonny Therus
Arkeologgruppen i Örebro AB
Radiatorvägen 11
702 27 ÖREBRO

Resultat av ^{14}C datering av träkol från L1981:7066, Örebro, Närke (Projekt 24009). (p 6296)

Förbehandling av träkol:

1. Synliga rottrådar borttages.
2. 1 % HCl tillsätts (10 h, under kokpunkten) (karbonat bort).
3. 1 % NaOH tillsätts (10 h, under kokpunkten). Detta steg upprepas tills den lösliga delen inte längre är mörkfärgad.

Löslig fraktion fälls genom tillsättning av konc. HCl. Fällningen som till största delen består av humusmaterial, tvättas, torkas och benämns fraktion SOL. Olöslig del, som benämns INS, består främst av det ursprungliga organiska materialet. Denna fraktion ger därför den mest relevanta åldern. Fraktionen SOL däremot ger information om eventuella föroreningars inverkan.

Före mätningen av ^{14}C -innehållet i acceleratorm förbränns det tvättade och intorkade materialet, surgjort till pH 3, till CO_2 -gas som i sin tur grafiteras genom en Fe-katalytisk reaktion. I den aktuella undersökningen har fraktionen INS daterats.

RESULTAT

Labbrnummer	Prov	$\delta^{13}\text{C}\text{‰}$ V-PDB	^{14}C ålder BP
Ua-85169	L1981:7066, A352, PM374	-25,8	322 ± 28
Ua-85170	L1981:7066, A366, PM371	-27,0	293 ± 28

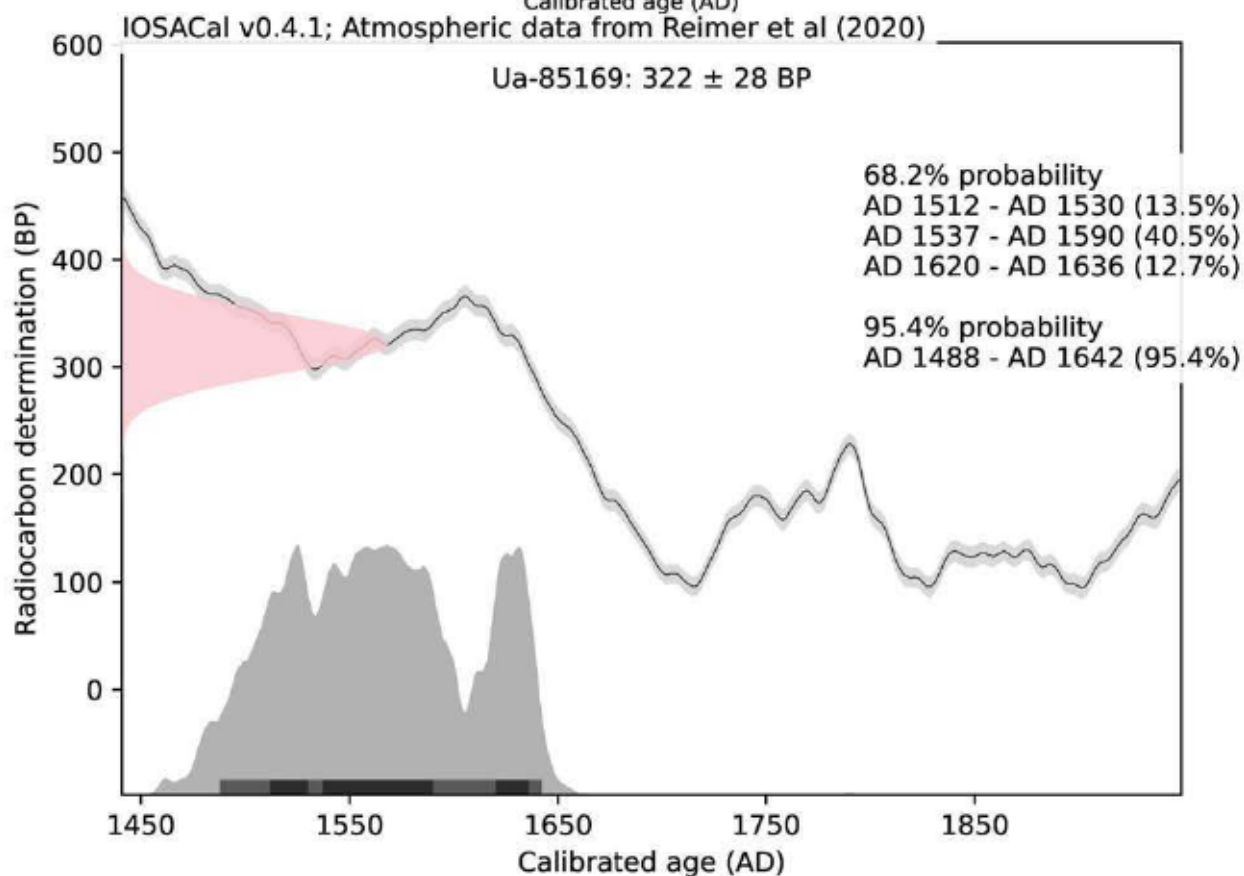
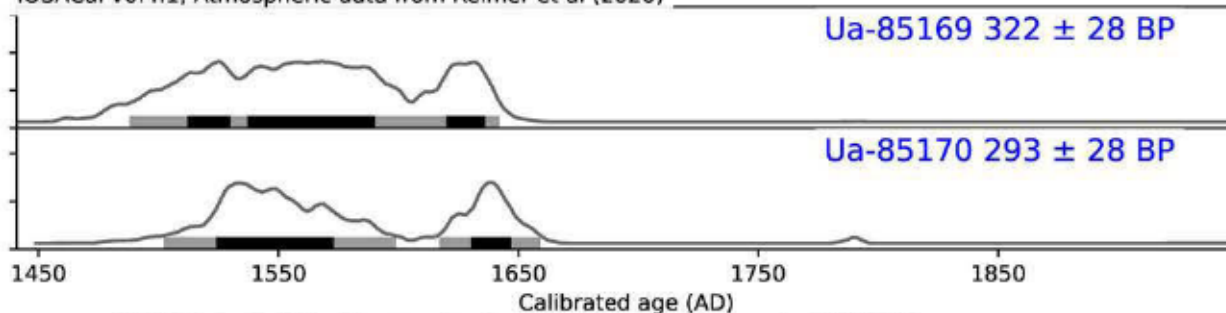
Med vänliga hälsningar

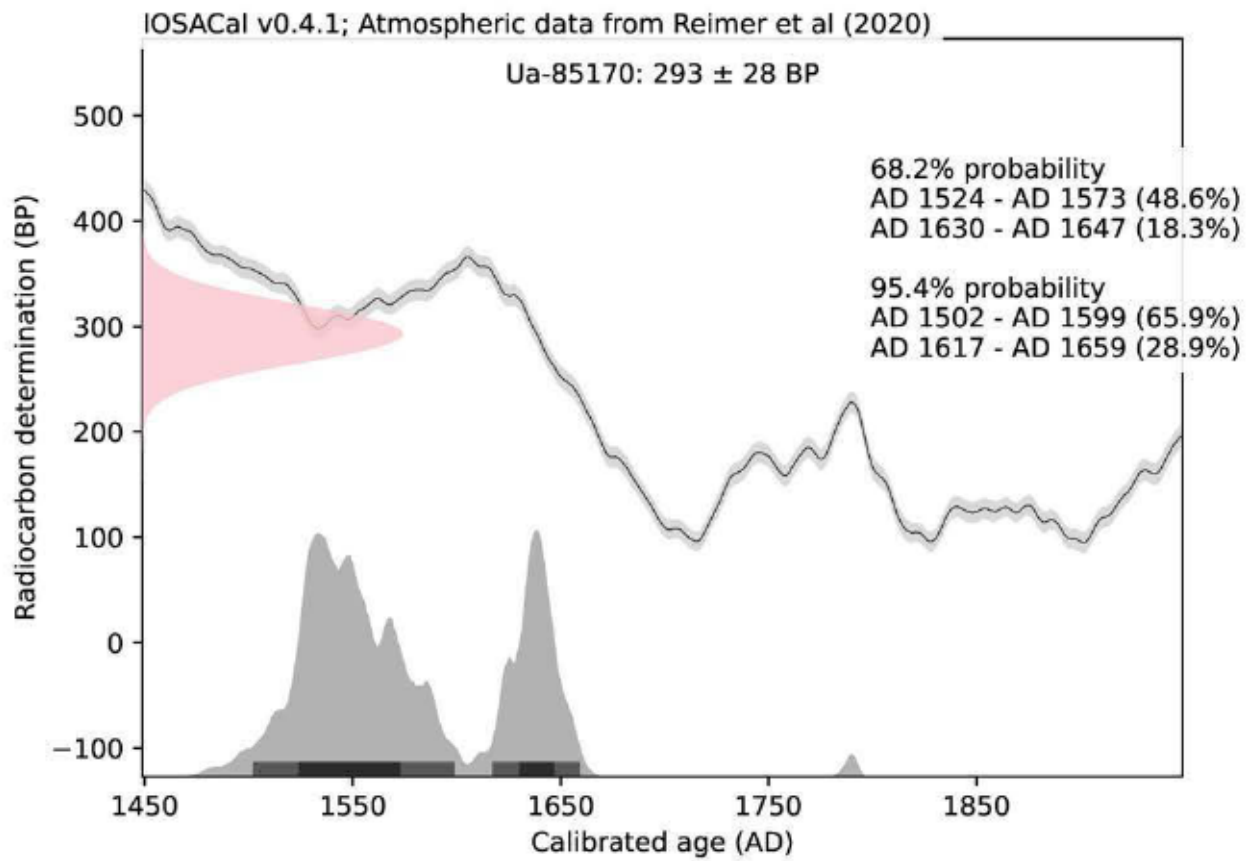
Melanie Mucke
2024.11.22
14:17:45 +01'00'

Melanie Mucke/Daniel Primetzhofer

Kalibreringskurvor

IOSACal v0.4.1; Atmospheric data from Reimer et al (2020)

Arkeologgruppen AB

RAPPORT 2024:48

